УДК 82.091

А.С. Шәрипова

ХХ ГАСЫР АХЫРЫ – ХХI ГАСЫР БАШЫ ТАТАР ДРАМАТУРГИЯСЕНДӘ ХАЛЫК ЯЗМЫШЫ ТЕМАСЫ

(Т. Миңнуллин, Д. Салихов, Р. Зәйдулла әсәрләре мисалында)

Целью исследования является определение особенностей художественного воплощения темы судьбы народа в татарской драматургии рубежа XX–XXI веков. Как показывает анализ отдельных пьес Туфана Миннуллина, Данила Салихова, Ркаиля Зайдуллы, создание сложных характеров, рассмотрение национальных и общечеловеческих ценностей в общей связке, своеобразное авторское отношение к изображаемым событиям позволили драматургам сформировать философский взгляд на судьбу народа. Авторами сделаны весьма удачные попытки определения векторов дальнейшего развития человеческого общества, способствующего моделированию будущего нации. Это закладывается в качестве основной идеи произведений и передается, в основном, через мировоззрение персонажей. Если герои, являющиеся представителями старшего поколения, видят перспективу в осознании ложности идеалов, покаянии и исправлении ошибок («Баязит» Д. Салихова), в возрождении утерянных национальных и нравственных ценностей, бережном хранении и передаче их следующим поколениям («Зятья Григория» Т. Миннуллина), то молодежь основными предпосылками достойного будущего народа считает силу духа, оптимистический настрой и благородство («Казанская сирота» Р. Зайдуллы, «Родословная» Т. Миннуллина). Приемы мифологизации и символизации, становясь ведущими художественными приемами, способствуют усилению смысловой нагрузки и раскрытию философской идеи произведений.

Ключевые слова: татарская драматургия, идея, конфликт, проблема, Т. Миннуллин, Д. Салихов, Р. Зайдулла.

The purpose of the study is to determine the features of the artistic embodiment of the theme of the fate of the people in the Tatar dramaturgy of the turn of the XX–XXI centuries. As the analysis of individual plays by Tufan Minnullin, Danil Salikhov, Rkail Zaidulla shows the creation of complex characters, consideration of national and universal values in a common bundle, a peculiar author's attitude to the events depicted allowed the playwrights to form a philosophical view of the fate of the people. The authors have made very successful attempts to determine the vectors of further development of human society, contributing to the modeling of the future of the nation. This is laid down as the main idea of the works and is transmitted mainly through the worldview of the characters. If the heroes who are representatives of the older generation see a perspective in realizing the falsity of ideals, repentance and correction of mistakes (D. Salikhov's Bayazit), in reviving lost national and moral values, carefully preserving and transferring them to the next generations («Gregory's Sons-in-Law» by T. Minnullin), then the youth considers the strength of spirit, optimistic attitude and nobility as the main prerequisites for a decent future of the people («Kazan orphan» by R. Zaidulla, «Pedigree» by T. Minnullin). The techniques

of mythologization and symbolization, becoming the leading artistic techniques, contribute to strengthening the semantic load and revealing the philosophical idea of the works.

Keywords: Tatar drama, idea, conflict, problem, T. Minnullin, D. Salikhov, R. Zaidulla.

XX гасыр башы татар әдәбиятында үзәк урынны алып торган халык, милләт язмышы белән бәйле темаларга һәм проблемаларга кабат әйләнеп кайту XX гасыр ахыры – XXI гасыр башы татар драматургиясенә дә хас үзенчәлекләрнең берсе булып тора, бу исә милли яңарыш идеясен өр-яңа югарылыкка күтәрә. «Яшәеш кыйммәтләренең тамырдан үзгәрүе, моңа кадәр ышанган, хәтта табынган идеалларның юкка чыгуы драматургларны үткәннең гыйбрәтле сәхифәләрен, тормышчынбарлыкны, яңа тип геройларны, каршылыклы яшәешне чагылдыруның үзенчәлекле алым-чараларын эзләүгә этәрә» [Закирҗанов, 2019, а, б. 320]; «классик татар драматургиясе традицияләре белән бәйләнешне югалтмаган хәлдә, язучылар XX гасыр ахыры – XXI гасыр башы татар әдәбиятын үстерүнең гомуми тенденцияләренә туры килә торган яңа сәнгатьчә формаларны тәкъдим итәләр» [Юсупова, Ибрагимов, с. 130].

Драматургиянең игътибар үзәгендә, халыкның тарихи үткәне һәм бүгенгесе белән беррәттән, аның киләчәк язмышына кагылышлы темалар урын ала, нәтиҗәдә психологик-фәлсәфи карашка нигезләнгән төрле жанрдагы пьесалар иҗат ителә. Татар халкының киләчәген күзаллаганда, авторлар тарафыннан төрле модельләр тәкъдим ителә һәм, алар, нигездә, пьесаларда персонажларның дөньяга карашы аша чагылыш таба: әгәр киләчәкнең нигезен өлкән буын геройларының бер төркеме милли рухны, гореф-гадәтләрне саклау һәм буыннан-буынга тапшыруда, икенчеләре тәүбә итеп, хаталарны кабатламауда күрсә, яшь геройлар исә халык язмышын рух хөрлеге, әхлаклылык һәм мәрхәмәтлелек белән бәйли. Әлеге карашлар танылган татар драматурглары Туфан Миңнуллин, Данил Салихов, Ркаил Зәйдулла һ.б.ның иҗатында ачык чагылыш таба.

Күренекле татар драматургы Туфан Миңнуллинның «Гөргөри кияүләре» этнографик музыкаль комедиясе (1995) бу юнәлештәге пьесалар арасында аерым урын били. Керәшен татарларының җирле сөйләш үзенчәлекләрен исәпкә алып язылган әсәр, авторның «Йөрәк маем» (1996) пьесасы кебек үк, кешенең рухи дөньясын милли яссылыкта сурәтләүгә юнәлтелгән. Әдәбият галиме Ә.М. Закирҗанов билгеләп үткәнчә, әлеге пьесалар «татарларның күп бизәкле, гаять гыйбрәтле, үзенчәлекле яшәү рәвешен торгыза, аерым штрихлар белән бирелгән образлар аша чор рухын, халыкның көчен, эчке рухын чагылдыра» [Закирҗанов, 2019, б. 61]. Бүгенге заман шартларында әхлакый кыйммәтләрне, татар халкының милли үзенчәлекләрен, традицияләрен саклап калып, киләчәк буыннарга җиткерү – әсәрләрнең нигезенә салынган төп идеяләр шулар.

«Гөргөри кияүләре» пьесасы комедияле сюжетка корылган: керәшен татары Гөргөри үзенең унсигез яшьлек кызы Үринәне милли гореф-гадәтләр буенча кияүгә бирергә дигән фикергә килә һәм кияү була алырлык егетләр арасында бәйге оештыра. Аның бу фикере буш урында гына тумый: бу адымга Гөргөрине ике өлкән кызының гаилә тормышлары уңышсыз булу этәрә. Үзәк геройның ышануы буенча, бары милли традицияләргә, әхлакый кыйммәтләргә тугрылык кына гаилә тормышының ныклыгын тәэмин итә ала. Әсәрдә әлеге фикерне тирәнәйтүгә, төп этник атрибутлар буларак, милли киемнәр һәм халык җырлары хезмәт итә, бу геройларның диалогларында да ачык күренә:

Үринә. Нигә киерттегез боларны?

Гөргөри. Алар безнең киемебез булган. Исеңә төшерер өчен. Шушы киемне киеп кияүгә бер чыккач, шул киемеңне сандыгыңа салып, ирең белән аерылмый яшәр өчен [Миңнуллин, 1996, б. 235].

Комедиянең сәнгати-эмоциональ тәэсире характерларның халыкчанлыгына да бәйле. Гөргөри, Палый, Әүдеки пьесада милли гореф-гадәтләрне, мәдәниятне һәм туган телне буыннан-буынга җиткерүчеләр буларак сурәтләнә. Драматург тарафыннан буыннар арасындагы мөнәсәбәтләрне идеальләштереп сурәтләү өлкән буын вәкилләренең зирәклеген һәм тормыш тәҗрибәсен тану буларак кабул ителә. Автор шул рәвешле әсәрдә үзара хөрмәткә, хезмәт сөюгә, мәрхәмәтлелеккә, гаделлеккә нигезләнгән идеальләштерелгән тормыш моделен тәкъдим итә һәм әлеге сыйфатларның татар халкы киләчәгенең асылы булырга тиешлеген ассызыклый.

Милләт язмышы темасын Т. Миңнуллин үзенең «Шәҗәрә» (1998) драмасында тагын да киңәйтә, фәлсәфи тирәнәйтә. Татар халкының аерым бер катламын тәшкил иткән морзалар нәселенең язмышын сурәтләү аша автор укучыны милләтнең үткәне һәм бүгенгесе хакында фикерләүгә этәрә. Вакыйгалар аша сурәтләнгән чор киңлеге, берничә сюжет сызыгы үрелеп баруга бәйле килеп туган күпкатламлылык авторга XX гасырның киң масштаблы тулы картинасын тудыру мөмкинлеген бирә.

Әсәрнең сюжеты мавыктыргыч: яшь егет Сәет Шәрәфетдинов әтисенең гозере буенча шәһәргә килә, аның максаты – бер гасыр элек бабасы Гарәфетдин, кучер булып эшләгәндә, Хәсәнбәк Сәетбәковтан бурычка алып торган акчаны Сәетбәковларның нәсел дәвамчыларына тапшыру. Егет әлеге нәселнең бер вәкиле булган Сәлимә исемле яшь кыз белән танышып, аның туганнарын барлый башлый. «Г. Камал традицияләрен дәвам итеп, кинокадр лентасын хәтерләткән күренешләрне бер-бер артлы тезеп, автор морза нәселенең төрле вәкилләре тормышын гаять гыйбрәтле вакыйгалар аша күрсәтеп кенә калмый, бәлки аларны үзара якынайту, берләштерү юлларын да эзли» [Закирҗанов, 2019, б. 60].

Геройлар арасында төрле яшьтәге һөнәр ияләре – пенсиядәге укытучы Халисә, галим Юныс, бизнесмен Азат, татар интеллеген-

циясе вәкилләре Артур һәм Эльза, элеккеге тоткын Сәлимә һ.б. бар. Пьесаның композицион структурасы һәр геройның язмышын аерым сюжет линиясе буларак карау һәм, халык язмышы һәм милли яшәеш мәсьәләләре кебек проблемалар белән бергәттән, бүгенге җәмгыятьтә гаилә кыйммәтләре югала бару, туганлык бәйләнешләре өзелү, иҗат кешеләренең рухи кризисы, социаль тигезсезлек кебек көнүзәк социаль проблемаларны калку итеп куярга мөмкинлек бирә. Төп теманы үстерү аша тарихи үткәнгә һәм җәмгыятьнең хәзерге торышына бәйле җитди социаль-сәяси мәсьәләләр күтәрелә. Шунысы әһәмиятле: аларның күбесе татар халкы язмышына турыдан-туры йогынты ясаган фаҗигалы тарихи вакыйгалар белән бәйле. Бу фикер «халык дошманы баласы» ярлыгы белән совет төрмәсендә туган Сәлимә Сәетбәкованың катлаулы язмышы аша халык фаҗигасы буларак киң яңгыраш ала.

Сәлимә. ... Мин берни дә онытмадым. Телемнән биздергәннәр иде – өйрәндем, бабайларымның моңыннан биздергәннәр иде – өйрәндем. Яшим әле мин. Оныттырырга телиләр, берсен дә онытмыйм. Бу пычрак тарихның шаһиты мин [Миңнуллин, 2003, б. 202].

Шул ук вакытта, драматург халык язмышы мәсьәләләрен тарихи вакыйгаларга гына кайтарып калдырмый, ә кешеләрнең үзаңы белән дә тыгыз бәйләнештә карый һәм автор позициясен философ галим Юныс Сәетбәков сүзләрендә чагылдыра: *Кеше маймылдан түгел, киресенчә, маймыл кешедән килеп чыккан. Үзенең асылын югалткан кешеләрдән эволюция нигезендә маймыл барлыкка килгән. (...) Әгәр дә кешелек дөньясы шушы юл белән баруын дәвам итсә, җир өстендә бары тик маймыллар гына калачак* [Миңнуллин, 2003, б. 192].

А.М. Саттарова билгеләп үткәнчә, «җәмгыятьтәге кыйммәтләрнең, кешеләрнең рухи камиллеккә омтылышы һәм хакыйкатьне танып-белүгә ихтыяҗы үзгәргән, әдәбиятта йомшак характерлы, максатлары һәм үз-үзенә ышанычлы булмаган геройларны сурәтләүгә өстенлек бирелгән чорда билгеле бер дәрәҗәдә маяк булырлык персонажлар булдыру зарурлыгы туа» [Саттарова, с. 102–103]. Т. Миңнуллинның «Шәҗәрә» драмасында үзәк урынны идеальләштерелгән яшь геройлар били: унҗиде яшьлек Сәет әсәрдә мәрхәмәтле, гадел, милли гореф-гадәтләрне хөрмәт итүче ышанычлы егет буларак тәкъдим ителә, уналты яшьлек Сәлимә шигъри күңелле, күңеле матурлыкка тартылучы, шат күңелле кыз итеп тасвирлана. Идеальләштерелгән яшь геройлар галереясын әсәрнең соңгы күренешендә генә килеп кергән яңа өйләнешкән яшь пар – Алимбәк белән Гөлгенә тулыландыра. Драматург нәкъ менә аларны Сәетбәковлар нәселенең лаеклы дәвамчылары буларак тәкъдим итә, шунлыктан пьеса бурыч акчасын өметле яшь татар гаиләсенә тапшыру белән тәмамлана. Шул рәвешле драматург, «уңай герой итеп, татар милләтенең киләчәге булырлык физик һәм психологик яктан сәламәт яшьләр»не күрә» [Саттарова, с. 104].

Д.Ф. Заһидуллина язганча, «XX гасыр ахырына татар әдәбияты үзенең кыйбласын таба: милләт темасы үзәккә куела, совет идеоло-

гиясен һәм тоталитар режимны тәнкыйтьләү, советчыл мифны җимерү һәм кызыл идеологияне абсурд чигенә җиткереп сурәтләү, үткән, хәзерге һәм киләчәккә нисбәтле хакыйкатьне эзләү, тормышны камилләштерү мөмкинлекләрен барлау алгы планга чыга» [Заһидуллина, б. 11]. Т. Миңнуллинның «Шәҗәрә» драмасында милли, фәлсәфи, социаль проблемаларны күтәрү аша татар халкының киләчәге моделе формалаша: тарихи үткәнне белү, туган телне, милли традицияләрне саклау һәм аларны киләчәк буыннарга тапшыру, гомумкешелек кыйммәтләренә тугрылык җәмгыять үсешенең төп нигезе буларак күрсәтелә.

М.И. Громова билгеләп үткәнчә, «шартлы хәлләрне, хәтта тулы бер шартлы дөньяларны модельләштерү, әлеге акылсыз реаль дөньяга туры килгән аерым бер “идеяләрне” җиткерү өчен махсус сәнгать чаралары булдыру хәзерге заман театры һәм драматургиясенә хас үзенчәлекләрнең берсе булып тора» [Громова, с. 128]. Әлеге сыйфат Данил Салиховның «Баязит» (2010) драмасында ачык чагылыш таба. Әсәрдә чынбарлык һәм кыю фантастик уйдырманың тыгыз үрелеп баруы үзәк герой – кайчандыр бик абруйлы булган, бүгенге көндә ялгызлыкта гомер итүче өлкән яшьтәге язучы Баязитның күңел халәтен, эчке каршылыкларын ачуга хезмәт итә. Инде күптән тышкы дөньядан аерылган геройның хәтерендә үткәне яңара, һәм ул, дөньяга бүгенге карашыннан чыгып, үз тормышын яңадан күңеле аша үткәрә.

Әсәрнең сюжеты Баязитның хыялында барган диалогларга корылган: ул мифик герой Пәри, инде күптән бакыйлыкка күчкән хатыны Хәтирә, уллары Ислам һәм Хисам, үз әсәрләренең персонажлары белән күңеленнән сөйләшә-бәхәсләшә. Күренештән күренешкә үзәк геройның язмышы тулырак ачыла бара: яшь чагында якты киләчәк төзү уе белән янып йөргән Баязитның үз чорының күп кенә канлы фаҗигалары шаһиты булуы, авыл мулласын атып үтерү, әтисен кулак буларак читкә сөрү кебек вакыйгаларда башлап йөрүе, соңрак үзенең дә «халык дошманы» булып танылуы һәм Колымага сөрелүе турында мәгълүм була. Бер-бер артлы хатынын, улларын югалткан геройның чор идеологиясенә бәйле әсәрләренең дә бүгенге җәмгыятьтә кыйммәтен җуюы ачыклана: Пәри сүзләре белән әйткәндә, китаплары инде «таба астына куярга гына» ярый. Ялган идеалларга табынып яшәгән язучы хакыйкатьне соңлап аңлаудан вөҗдан газабы кичереп яши *(Үткәннәрдән качасым килә минем, сеңлем, үткәннәрдән* [Салихов, б. 28]. Шул рәвешле, драматург пьесада «совет системасының идеологик кысаларында буталган һәм аны үз иҗатында сурәтләргә омтылучы язучының язмышын яңа яссылыкта ача» [Закирҗанов, 2011, а].

Драманың сюжеты Баязитның тормышка карашларының чагылышы буларак кабул ителгән мифик Пәри образына бәйле рәвештә төзелгән, әлеге образ авторның фәлсәфи концепциясен формалаштыруга хезмәт итә. Ә.М. Закирҗанов фикеренчә, «Пәри – әсәрдә төп герой Баязитның күңелен, рухи дөньясын ачучы, аңарда барган җан бәргәләнүенә төшенергә, шуны тоемларга ярдәм итүче мифик

образ. Драмада ул хакыйкатьне яклаучы, намус сакчысы буларак бирелә» [Закирҗанов, 2005, б. 76]. Г.И. Тарханова карашынча, «Пәри – Баязитның капма-каршылыклардан торган җанының чагылышы ул, аның идеаллары да, намусы да, үткәне һәм бүгенгесе дә» [Тарханова]. Безнең фикеребезчә, Пәринең үтәгән вазифасы үзәк геройның тормышындагы аерым чорларга, вакыйгаларга бәйле рәвештә үзгәреш-үсеш кичерә. Баязит яшь чакта Пәри аның идеологик карашларын чагылдырса (*Пәри. Мин синең белән көрәшмәдем түгел, көрәштем. Ике улыңны, Ислам белән Хисамыңны югалттырдым. Хәтирәңне. Атаң белән анаңа каршы бардырттым* [Салихов, б. 30]), сөргендәге чорда ышаныч-өметләренең җимерелүен символлаштыра (*Мифтахетдин. Сатылды синең Пәриең. (...) Шәхес культы елларында Колымада үтереп кайттың син аны* [Салихов, б. 47]), гомеренең соңгы елларында исә иманының чагылышына әверелә (*Пәри. Мин, мин – Пәрие аның – иманы* [Салихов, б. 50]).

Идеологик кысалардан котылу Баязитның әхлакый-фәлсәфи тирәнлектәге уйлануларына юл ача, бу исә әсәрдә кеше гомеренең мәгънәсе, яшәешнең асылы, тормышның максаты нидән гыйбарәт дигән сораулар җавап эзләү рәвешен ала. Драманың нигезенә үкенү, сызлану мотивы салынган, ул сюжетка геройның әсәрләрендәге персонажлар килеп керү аша тагын да көчәйтелә. «Төп конфликт Баязитның эчке күңелендә барган көрәш белән бәйле. Ул исә ике катламдагы, әмма үзара бик тыгыз бәйләнгән каршылыкларда ачыла. Берсе – Баязитның шәхси тормышы белән бәйле булса, икенчесе ул язган әсәрләрнең тормышчанлыгы, аларның заман сынавын үтү-үтмәве, яңа буын кешеләргә кирәк булу-булмавы турындагы бәхәсләр белән бәйле» [Закирҗанов, 2011, б., б. 183]). Шул рәвешле фәлсәфи фикергә корылган, әзерлекле укучыга атап язылган драмада, лейтмотив буларак, кеше гомеренең мәгънәсе турындагы уйлану тәкъдим ителә, бу исә халык язмышы, аның киләчәге турындагы фикерләргә барып тоташа. Драматург Баязитның күңелендә барган каршылыклар, үз-үзе белән булган бәхәс аша, үткәннәрне барлап, хаталарны төзәтмичә, тәүбә итмичә киләчәккә юл юк дигән фикерне җиткерә (*Узганыңны саклау – хәтереңне яңарту ул. Узганнарны онытып киләчәккә барып булмый* [Салихов, б. 29]), ә моңа исә, автор карашынча, шәхси инануларга тугры булганда гына ирешергә мөмкин.

Татар халкының киләчәгенә үзенчәлекле караш бүгенге көннең әйдәп баручы драматургы Ркаил Зәйдулланың «Казан ятиме» («Приют», 2012) драмасында тәкъдим ителә. Пьесада балалар йортында барган вакыйгалар сурәтләнә. Автор әхлаксызлык, явызлык күренешләре тамыр җәйгән ятимнәр приютын җәмгыятьнең шартлы моделе буларак тәкъдим итә. Бер яктан, балалар йортында тәрбияләнүчеләрнең рәхимсезлеге язмышларына ачулы яшүсмерләрнең психологик халәте буларак аңлашылса, икенче яктан, приют хезмәткәрләренең миһербансызлыгы белән кушылып, бүгенге вазгыятьнең чагылышы буларак кабул ителә.

Пьесаның үзәк герое – башка персонажлардан холкының ныклыгы, уй-ниятләренә тугрылыгы, ирекә омтылышы белән аерылып торган яшүсмер егет Камил Акку. Драманың беренче күренешенннән үк укучы / тамашачы аның башкаларга охшамавына, теләсә кайсы шартларда да үзе булып кала алу сәләтенә игътибар итә:

Камил. Белмим. Алар минем күңелемдә актарына, алар минем хыялымны үтерергә тели.

Клариса. Син аларга охшамаган. Шуңа күралмыйлар.

Камил. Мин колоннада йөри алмыйм, хорда җырларга хурланам. Мин аларның телен дә аңламыйм! [Зәйдулла, б. 56]).

Әсәр Камилнең балалар йортыннан качарга маташуы белән башланып китә. Бу вакыйга Камил белән приют җитәкчелеге арасындагы каршылыкның тагын да кискенләшүенә сәбәп була. Драманың сюжет сызыгы егеткә яшьтәшләренең, приют һәм полиция хезмәткәрләре, спонсор кебек тышкы дөнья вәкилләренең тискәре мөнәсәбәте көчәюне сурәтләү аша үсеш ала. Пьесада конфликт геройларның «хыял», «ирек», «тормыш», «киләчәк» кебек төшенчәләргә карата мөнәсәбәтләре төрле булуга нигезләнә. Әсәрнең мифологик катламы, реаль һәм хыялый күренешләрнең үрелеп баруы яшәеш мәгънәсе турында фәлсәфи карашларны ачуга хезмәт итә. Җирдә кешеләрнең барлыкка килүе хакында автор тарафыннан тудырылган миф әсәр тукымасына кертеп җибәрелә, һәм драманың төп структур элементына әверелеп, татар халкының геннарында сакланган рух хөрлеге, ирекә омтылу кебек сыйфатларны торгызу зарурлыгы турындагы идеяне көчәйтә. Бу фикер фантастик образ – Клариси сүзләрендә яңгыраш ала: *Күңелеңдә булсын ирек! Иң мөһиме шул, Камил. Күңелеңдә зиндан икән, син ирекне беркайдан да таба алмассың. (…) Азат рухлы кешеләр бик сирәк, Камил* [Зәйдулла, б. 55]).

Пьесага уңышлы кертелгән канат символы төп геройның тормышта үз урынын табарга тырышуын дәлилли. Кешеләргә очарга мөмкинлек биргән канатлар хакында вахтер Дедал карт сөйләгән хикәят Камилдә киләчәккә ышаныч-өмет уята, нәкъ менә күңелендәге хыялы биюче егеткә яшәү көче өсти *(Хыял... Әйе, әйе, хыял. Ул да булмаса, мин үләр идем. Миңа ирек, ирек кирәк!* [Зәйдулла, б. 55]), тормыш караңгылыгын оныттыра:

Камил. А, якты!

Клариса. Бу синең күңелең яктысы.

Камил. Кем син? Бу караңгы карцерны яктыртучы кем син?

Клариса. Әйтәм ич, бу – синең күңел яктысы. Мин үзем якты эзләп килдем. Аңа әле тагын бик күпләр килер [Зәйдулла, б. 55]).

Пьесада аутизм белән авыручы кыз – Умай образы аерым бер урын били. Умай да, Камил кебек үк, яшьтәшләреннән ихласлыгы, саф күңеллелеге, эчкерсезлеге белән аерылып тора. Әлеге образ әсәрдә тормышның тискәре якларын калку итеп сурәтләүгә хезмәт итә, милли һәм гомумкешелек кыйммәтләреннән баш тарткан халык язмышы турында фәлсәфи уйларга этәрә. Кызның исеме килеп чы-

гышы ягыннан борынгы төрки мифологиясе белән бәйле: ул гаилә җылысын, балаларны яклаучы-саклаучы илаһи затка барып тоташа. Иҗтимагый-сәяси, гомумкешелек проблемаларының сәбәпләрен күрсәтүдә автор нәкъ менә Умай образына мөрәҗәгать итә:

Умай. И Җир-ана! Кичер үзеңнең игелексез улларыңны, хыянәтче кызларыңны. Алар сине онытты. Шуңа да анасыз калдылар, атасыз калдылар. Мондагылар да, андагылар да... Улларыңның тамыры корыды, кызларыңның карыны кипте. И Җир-ана! Ә син Аккуга көч-дәрманыңны бир, тамырыннан үзеңнең сутыңны агыз. Ул – яхшы ирән. Бәлки, ул коткарыр безне? [Зәйдулла, б. 58].

Пьеса приютта тәрбияләнүче яшүсмерләрнең бәрелеше, Гайдар һәм Миляның фаҗигалы үлеме белән тәмамлана. Әсәрдә караңгы буяулар өстенлек итсә дә, үзәк урынны ирекка омтылу, өмет мотивы алып тора. Тормыштагы хаоска Камил образы мисалында идеаль герой каршы куела. Әлеге әсәре белән автор киләчәкнең нинди булуы һәркемнең үз кулында, ул ихтыяр көченең ныклыгына, рух хөрлегенә, дөньяга карашка бәйле дигән фикер үткәрә.

Мәгълүм булганча, татар драматургиясе, формалашкан чордан башлап, һәрвакыт милли геройлар, милли тормыш сурәтен тудырырга омтыла. Т. Миңнуллин, Д. Салихов, Р. Зәйдулланың аерым пьесаларын анализлау күрсәткәнчә, «ярты гасырдан артык вакыт дәвамында совет идеологиясе тәэсирендә әлеге темадан читләшергә мәҗбүр булган татар сәхнә әдәбияты XX–XXI гасырлар чигендә җитди сыйфат үзгәрешләре кичерә: милли үзаң үсү, тарихи үткәнгә мөнәсәбәт, кыйммәтләр системасы үзгәрү нәтиҗәсендә милләт тарихы, аның бүгенге яшәеше, киләчәге, халык язмышында аерым шәхеснең урыны кебек мәсьәләләр янә алгы планга чыга» [Шәрипова, б. 205]. Әсәрләрдә үткән хаталарны танып тәүбә итү, милли рухны, гореф-гадәтләрне саклау һәм буыннан-буынга тапшыру, гомумкешелек кыйммәтләренә тугрылык идеяләре үзәк урынны били, халыкның киләчәге рух хөрлеге, әхлаклылык, гаделлек һәм мәрхәмәтлелек кебек сыйфатлар белән бәйләп карала башлый. Мифлаштыру, символик образларга мөрәҗәгать итү әсәрләрдә фәлсәфилекнең, психологизмның тирәнәюенә һәм интеллектуаль драматургия юнәлеше активлашуга китерә.

Әдәбият

Громова М.И. Русская современная драматургия [Электронный ресурс]: учеб. пособие для студентов-филологов, учащихся средних учебных заведений гуманитарного профиля. 4-е изд. М.: Флинта, 2013. 160 с.

Закирҗанов Ә.М. Баязит нигә өзгәләнә? // Мәдәни җомга. 2011. 19 янв.

Закирҗанов Ә.М. Драматургия // Татар әдәбияты тарихы: сигез томда. 7 т.: 1985–2000 еллар / төз. Р.Ф. Рахмани; фәнни мөх.: Д.Ф. Заһидуллина, Ә.М. Закирҗанов. Казан: Фолиант, 2019. Б. 320–346.

Закирҗанов Ә.М. Иҗат шатлыгы // *Закирҗанов Ә.М.* Рухи таяныч: әдәби тәнкыйть мәкаләләре. Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. Б. 176–188.

Закирҗанов Ә.М. Т. Миңнуллинның XX гасыр ахыры иҗатында әдәби-эстетик эзләнүләр // Фәнни Татарстан. 2019. № 3. Б. 57–64.

Закирҗанов Ә.М. Хәзерге татар драматургиясендә мифологизм // Tatarica. 2005. № 2 (5). Б. 61–80.

Заһидуллина Д.Ф. Әдәби хәрәкәт // Татар әдәбияты тарихы: сигез томда. 8 т.: 2001–2020 еллар / төз. Р. Ф. Рахмани; фәнни мөх.: Д.Ф. Заһидуллина, Ә.М. Закирҗанов. Казан: Фолиант, 2021. Б. 11–41.

Зәйдулла Р. Приют (Казан ятиме) // Яңа татар пьесасы. Альманах. Уникенче кисәк. Казан: Идел-Пресс, 2014. Б. 48–91.

Миңнуллин Т. Гөргөри кияүләре // *Миңнуллин Т.* Ай булмаса, йолдыз бар: Пьесалар. Казан: Татар. кит. нәшр., 1996. Б. 209–246.

Миңнуллин Т. Шәҗәрә // Татар драматургиясе (1980–2000 еллар): Сайланма пьесалар. Казан: Татарстан Респуликасы «Хәтер» нәшрияты (ТаРИХ), 2003. Б. 160–210.

Салихов Д. Баязит // Казан утлары. 2015. № 4. Б. 27–53.

Саттарова А.М. Современная татарская драматургия: 1985–2000 гг. (концепция эпохи и героя). Дис. ... канд. филол. наук. Казань, 2004. 162 с.

Тарханова Г.И. Язучы җаны нигә сызлана? Электрон ресурс. URL: http://www.tarkhanova.ru/node/289. Мөрәҗәгать итү датасы – 29.01.2022.

Шәрипова А.С. XX гасыр ахыры – XXI гасыр башы татар драматургиясендә милләт тормышына яңача караш / Татароведение в ситуации смены парадигм: теория, методология, практика: I Международный научно-практический семинар. 2–3 декабря 2021 года, г. Казань: сб. материалов / сост.: Ф.Г. Файзуллина, Г.А. Хуснутдинова, Э.М. Галимзянова. Казань: ИЯЛИ, 2021. С. 201–205.

Юсупова Н.М., Ибрагимов М.И. Современная татарская драматургия / Национальные литературы республик Поволжья (1980–2010 гг.): коллективная монография / науч. ред. В.Р. Аминева. Барнаул: ИГ «Си-пресс», 2012. С. 124–132.

Шәрипова Алсу Сәмигулла кызы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты директорының инновацион эшчәнлек һәм тышкы элемтәләр буенча урынбасары